

УДК 379.8(4/9)

І.В. Петрова

РАЦІОНАЛІСТИЧНА ПАРАДИГМА ДОЗВІЛЛЯ У ПРАЦЯХ Ж.-Ж. РУССО

Просвітництво є особливою стадією соціокультурної динаміки, часом переходу від суспільства релігійного традиціоналізму до суспільства із змішаною системою цінностей, серед яких пріоритетне місце посідають раціоналістичне світобачення та вільнодумство.

Мета та ідеали Просвітництва – свобода й щастя людини, мир і віротерпимість, вільнодумство та неприйняття релігійних і політичних догматів – не могли не позначитись на дозвіллі, питання якого дискутувались не лише в аристократичних салонах чи памфлетах, але й вихлюпувались зовні під час дозвіллевих заходів, політизуючи суспільну свідомість і сприяючи зростанню революційних настроїв у суспільстві. Тому погляди просвітителів охоплюють маси людей, хоча про справжнє масове розповсюдження ще не йдеться.

Водночас, паралельно з поширенням просвітницьких ідей та зміцненням їхніх засад не лише в теорії, але й у реальному житті, зароджується й набуває ваги критика просвітницької ідеології. І хоча вона має утопічний характер, значна частка її пророцтв та застережень справджується у майбутні століття. Одна з перших таких критичних позицій належить французькому просвітителю, філософу, письменнику, педагогу Ж.-Ж. Руссо, у працях якого дозвіллевій проблематиці відведено значиму роль.

Погляди Ж.-Ж. Руссо на завдання та методи виховання впливають на розвиток педагогіки у майбутньому, а його твори привертають увагу Й.Базедова, Ф.Вольтера, Ф.Ніцше, Й.Песталоцці, О.Радіщева, Л.Толстого, К.Ушинського, М.Чернишевського, Д.Юма, ін. вчених.

Ідеї Ж.-Ж. Руссо використовуються в основному у працях історико-філософського та педагогічного спрямування (В.Асмус, Л.Герман, С.Гессен, Г.Гефдінг, В.Гольдшмідт, Г.Грехем, Г.Джибладзе, О.Джуринський, ін.) у питаннях позастанового виховання, демократизації освіти, активізації навчання, батьківського виховання. Натомість, дозвіллева проблематика, що посідає у творчості Ж.-Ж. Руссо значиме місце, не знайшла ґрунтовного відображення у працях сучасних науковців. Тому *метою дослідження є* аналіз дозвілля та виявлення його парадигмальних засад у творах Ж.-Ж. Руссо.

Систему поглядів Ж.-Ж. Руссо на дозвілля та його цінності в житті суспільства можливо вибудувати, проаналізувавши його праці філософського, педагогічного та соціального спрямування, а також художні твори і листи. Але основні аспекти світогляду Ж.-Ж. Руссо на дозвілля сформульовані у «Листі до Д'Аламбера про видовища», «Роздумах про науки та мистецтва», «Про походження і засади нерівності серед людей» і «Еміль, або про виховання». На думку Ж.-Ж. Руссо, відрізнити основоположні, вихідні елементи у природі сучасної людини, відокремити їх від штучних, насаджених зовні, можливо за умови об'єктивної оцінки сьогодення та тих шляхів, що деформують людину в сучасному суспільстві.

Народжуючись гармонійно цілісною, доброю, здоровою, морально чесною та справедливою, людина, *в умовах цивілізації*, втрачає свою істинну сутність, спотворює природу як найвищу цінність, прототип добра та благополуччя: «Подібно до прекрасної статуї Главку, яку час, море та негода повністю спотворили, зробивши її схожою на страшною звіра, а не Бога, людська душа, змінюючись у лоні суспільства від тисячі причин, знань та помилок, фізичного стану та неперервного зіткнення пристрастей, змінила свої обриси до невпізнанності; і замість істоти, що керується незмінними й твердими принципами, замість тієї величної простоти, яку вклав у неї Творець, бачимо лише розпливчасті суперечності між пристрастями та маніакальними судженнями» (переклад наш – авт.) [2; 65]. Щоправда, завдяки розумові людина може створити такі соціальні умови, за яких відбудеться її повернення до природи, її «ренатуралізація»; організувати ті соціальні інститути, які не спотворюють її розвиток, а враховують особливості внутрішнього світу.

Змаганневий дух та зіткнення інтересів, не притаманні людині від природи, Ж.-Ж. Руссо вбачає у *соціальной несправедливості*, яку можна викоринити шляхом усунення приватної власності та реалізації відповідного виховного процесу. Докорінна зміна суспільного життя можлива за умови відновлення цілісної людини – не людини-індивідуаліста, а члена співтовариства. Основним принципом такого історичного відродження має стати спільна воля народу як результат угоди між

завжди рівними, морально відповідальними та вільними громадянами. Наслідками такої суспільної трансформації, коли «кожен громадянин є нічим і ніким і нічого не може без участі усіх інших, і коли набута сила в усьому рівна або переважає сукупність природних сил усіх окремих особистостей» є утвердження принципу народоправ'я та рівності. Колективізація людини, що перешкоджає приватним інтересам, встановлюються завдяки суспільній дисципліні та, за потреби, суворим методам придушення індивідуальності. Адже свобода людини не повинна залежати від її примх, а бути «добре впорядкованою».

Виховання нового покоління відповідно до вимог суспільного договору вимагає багато зусиль та мужності, підкорення своїх інстинктів розуму. Не останню роль у цьому процесі Ж.-Ж. Руссо відводить наукам і мистецтвам, які є умовами регресу, руйнації й занепаду, що «перешкоджають на шляху осягнення найважливішого». Досягнення істинної добродетності, цієї «звеличеної науки простої душі», вивчення законів істинної філософії, неможливе без «пошуку у самому собі та слуханні у мовчанні пристрастей голосу совісті». Однак «довести свої думки до кінця» можливо лише за наявності відповідного обсягу дозвілля, не обмеженого часом [5; 113]. Адже і тіло, дух має свої потреби. «Тілесні потреби є основою суспільства, а духовні його прикрашають. У той час як уряд та закони охороняють громадську безпеку й благополуччя громадян, науки, література та мистецтва – не такі деспотичні, але могутніші – обкручують гірляндами квітів залізні кайдани, що сковують людину, гасять у неї природне почуття свободи, для якої вона, здавалось би, створена, примушують її полюбити своє рабство, і створюють так звані цивілізовані народи. Необхідність споруджувала трони, – науки та мистецтва їх зміцнили» [2; Ч. I]. Науки і культура є породженням гордовитості, пихатості та зарозумілості: джерелом астрономії є забобони; підґрунтям красномовства – честолюбство, ненависть, брехня та підлабунство; в основі геометрії – скупість, фізика зароджується завдяки непотрібній цікавості. Усі науки завдячують своїм виникненням людським вадам, а тому про їхню користь говорити не доводиться [2; Ч. II].

Чи пов'язані науки і мистецтва з моральністю, соціальною нерівністю та вихованням? Чи можуть театр, музика, література, усунути чи хоча б пом'якшити конфлікт між дозвіллям і працею, пристрастю та розумом, свободою й необхідністю, якщо творчість художника несе на собі відбиток сучасних йому суспільних умов? Чи можна очікувати від митця об'єктивності, якщо він прилаштовується до смаків народу й сподівається лише на зацікавленість та оплески? І якщо мистецтво залежить від зовнішніх умов, від інтересів та соціального середовища, яке оточує митця, звідки надходить «перетворююча» сила? Адже виміром успішності театральної вистави у сучасному суспільстві є не користь, а задоволення, «головна мета – сподобатись, і якщо народ вдалося розважити, мети досягнуто». А оскільки задоволення обумовлені людськими вадами, чим привабливішим є видовище, тим згубнішим його вплив на моральну поведінку людини. Цю думку Ж.-Ж. Руссо обґрунтовує на прикладі «найзразковіших» комедій сучасності Мольєра, театр якого «є цілою школою розпусти та дурної вдачі, небезпечнішою, ніж книги, перед якими – цим вадам навчити. Найголовніша його турбота полягає в тому, щоб висміювати доброту та простодушність і викликати співчуття до тих, на чиєму боці хитрість і брехня: у нього чесні люди тільки балакають, а розпусні діють, – і найчастіше – з блискучим успіхом; нарешті, оплесками дуже рідко нагороджується гідний поваги, але, майже завжди, – спритний» [5; 91].

Мистецтво спроможне «збудити» людину, якщо саме охоплене потужним суспільним інтересом. Може впливати на моральну поведінку людини, лише будучи моральним. Чи можливе таке мистецтво у морально зіпсутому суспільстві? Як доводить історичний аналіз розвитку людства, здійснений мислителем, науки та мистецтва є джерелом «усіляких негараздів», а тому мистецтво не виправляє, а псує моральні засади людини.

Найрозпуснішою формою дозвілля, що спроможна розбестити патріархальні устої, є, на думку Ж.-Ж. Руссо, театр. «Як і Вольтер та Дідро, Руссо переконаний, що мистецтво повинно бути «школою добродетності» і намагається поєднати мистецтво та дійсність, красу й мораль. Однак потяг ототожнити естетичне й моральне, прекрасне і дійсне, примушує Руссо особливо гостро відчути існуючі між ними розбіжності. Руссо не визнає моральної ролі театру. Завдо до Канта він відокремлює моральні цінності від естетичних і, переконаний у розпусності цивілізації, закликає відмовитися від будь-якого виду мистецтва заради моральності» [1; 694].

Полемічні аргументи Ж.-Ж. Руссо проти театрального мистецтва доволі переконливі: будь-яка п'єса – це відображення тих пристрастей, традицій та звичаїв, що панують у навколишньому світі; якщо художник не догоджатиме пристрастям, його твір залишиться невідомим. Тому стверджувати,

що театр морально розвиває особистість безглуздо. У найкращому випадку від театральних видовищ не буде жодної користі: «Потураючи нашим схильностям, він надихає ті, що владарюють над нами; неперервні ж при цьому хвилювання втомлюють, послаблюють нас, роблячи ще беззахиснішими перед пристрастями; а безплідне співчуття добродетелі, що виникає у нас, лише лестить нашому самолюбству, не примушуючи її наслідувати» [5; 109-110].

Для суспільства, зіпсутого цивілізацією, наявність театру великої негативної ролі не відіграє, а, в окремих випадках, театр навіть може бути корисним: «привертаючи увагу іноземців, збільшуючи грошовий обіг, заохочуючи митців, урізноманітнюючи моди, займаючи розум багатіїв або тих, хто мріє про багатство, пом'якшуючи їх характери, відволікаючи народ від думки про нещастя, примушуючи його забувати про своїх керівників... не дозволяючи аморальності перетворитися у відкритий розбій» [5; 116].

Однак у республіці, не займаній розкошами, театр слугуватиме лише винищенню працездатності та розвою ледарства, розбещенню людського духу і заохоченню у народі бездіяльності й апатії, байдужості до питань суспільного й приватного життя, «перенесенню усієї моралі у сферу метафізики, перетворенню громадян у дотепників, матерів сімейств у чепурух, а доньок у театральних коханок» [5; 117]. Серед збитків, що завдасть відкриття театру – послаблення трудових зусиль, зростання витрат, скорочення збуту, введення податків, поява розкошів [5; 115-116].

Яким же має бути «справжнє» дозвілля і які шляхи його змістового наповнення? Ж.-Ж. Руссо переконаний в тому, що сфера дозвілля повинна жорстко контролюватися державою. Свою думку мислитель доводить такими судженнями.

1. «Дозвілля-мораль». Дозвілля має неабияке значення для морального удосконалення суспільства. Серед усіх методів, що впливають на моральну поведінку народу Ж.-Ж. Руссо виокремлює силу закону, владу громадської думки та привабливість насолод. При цьому мислитель підкреслює, що сила закону не має ніякого впливу тоді, коли йдеться про задоволення та отримання насолод [5; 80]. Тому впливати на народ доцільно шляхом використання громадської думки: «Якщо на самоті джерелом наших звичок є наш власний спосіб думок, то у суспільстві їхнім джерелом є думка оточуючих» [5; 119]. Особистісна й суспільна значимість дозвілля у формуванні моральності виявляється й у тій думці філософа, що з усіх земних насолод, усього нечисленного багатства, найціннішим є дозвілля, свобода і здоров'я: «я скористався б багатством передусім для того, щоб купити собі дозвілля та свободу, до яких додав би ще здоров'я, якби воно продавалось...» [4; Кн. IV].

2. «Дозвілля-праця». Людям, що перебувають у стані неробства, заборонено вільно обирати розваги – «через небезпеку винайдення ними таких, що найбільше відповідають їхнім розбещеним ухилам та шкідливих у своїх насолодах так само, як і у своїх діях» [5; 111]. Тому народ необхідно зайняти працею, звичка до якої зробить неробство нестерпним, а совість загасить жадобу до легких розваг – «коли руки багато працюють, уява відпочиває; коли тіло сильно стомлене, серце не збуджується» [4; Кн. IV].

Потяг до розваг спричинений незадоволенням собою, неробством та ледарством, втратою смаку до простого та природного [5; 76]. Ж.-Ж. Руссо переконаний у цілющій силі праці – «дозвольте простому й працездатному народу відпочивати від праці на власний розсуд; вам не доведеться боятись зловживань цією свободою... тому що не багато насолод потрібно людям, які падають з ніг від втоми, для яких сам відпочинок від праці є довгоочікуваною радістю» [5; 110-111].

3. «Міське дозвілля – сільське дозвілля». Найрозпусніші форми дозвілля квітнуть у великому місті, переповненому інтригами, ледарями, безпринципними й аморальними особами, чие уявлення зіпсує непомерними насолодами, а поведінка характеризується постійною жадобою до розваг; у місті, де цінується не гідність і совість, а гаманець і багатство. Але навіть міське дозвілля має свої позитиви, адже той час, що витрачається особою на відвідування різноманітних розваг «позбавляє суспільство від однієї дванадцятої частини злочинів, які було б здійснено. Окрім того, бесіди – у кав'ярнях та інших кублах розпусти для місцевих ледарів та пройдисвітів – про бачені або очікувані театральні видовища також обертаються на користь батьків сімейств, які оберігають гідність своїх дружин і дочок та їхніх гаманців...» [5; 112].

У невеличких містах та селищах, навпаки, у дозвіллевій поведінці необхідно дотримуватись протилежних правил. Життя народу діяльне, дозвілля – різноманітне, хоча й нечасте. «Неперервна зміна довготривалої праці та короткого дозвілля слугує замість приправи до задоволень, гідних цього звання» [4; Кн. IV]. Для багатіїв нудьга є страшним покаранням, що пригнічує та вбиває особу, не зважаючи на численні витратні розваги й спроби підданих напероб'ї догодити. Все життя багатій

витрачає на те, щоб втекти від цього відчуття нудьги, «вона перетворюється у них у жахливу хворобу, яка спочатку відбирає у них розум, а потім і життя» [4; Кн. IV].

У своєму вигаданому утопічному світі Ж.-Ж. Руссо дозволив би собі «істинне» дозвілля, сповнене народних розваг, свят та ігор і доступне кожному [4; Кн. IV].

«Якби місцеві жителі зібрались на сільське свято, я прийшов би туди зі своїми знайомими одним із перших; якби по сусідству влаштувались шлюби, що благословенніші тут небом більше, аніж у місті, усі б знали, що я люблю розважитись, і мене б запросили... я знайшов би неоціненні блага, так мало відомі нашому брату, – відвертість та істинні веселощі...» [4; Кн. IV]. Це і є «приблизний досвід того, як виявити істинний смак, вибираючи приємне дозвілля». Усе інше – ілюзія, примара, марнославство, не здатне поцінувати справжнє життя [4; Кн. IV].

4. «Індивідуалізм-колективізм». Свою довіру до колективізму народу Ж.-Ж. Руссо обґрунтовує в ідеї громадської дисципліни, яка дозволяє використовувати, за необхідності, суворі методи покарання та придушення індивідуалізму. Цей «деспотизм» більшості – не лише воля народу, але його закон, норма справедливості та добродійності. Фактично йдеться про легітимізацією «обмежень», адже свобода вибору на дозвіллі залежатиме від сприйняття (чи засудження) колективом. Тому й пріоритетність надається колективним, масовим видовищам, балам та святкуванням: «Під відкритим небом, на повітрі – ось де повинні ви збиратись, насолоджуючись солодким відчуттям свого щастя. Нехай задоволення ваші не будуть ні розбещеними, ні придбаними за гроші; нехай не псує їх нічого, відмічене примусом та думкою про статки; нехай вони будуть вільними та безкорисними...» [5; 167-168].

Форми дозвілля повинні бути такими, якими доволі легко управляти. Так, Ж.-Ж. Руссо популяризує гуртки для чоловіків, що зберігають подобу античних цінностей. «Чоловіки, залишившись наодинці, і не маючи потреби у приниженні своїх думок до рівня, доступного жінкам, можуть, не одягаючи розум у шати галантності, розмовляти на важливі, серйозні теми й не боятися бути смішними... співрозмовники не задовольняються жартами та люб'язностями» [5; 153]. У таких гуртках займаються фізичними вправами, відпочивають на природі за містом, полюють. Але їхньою головною заслугою є наявність умов «для того, щоб виховувати у людях друзів, громадян, солдат», тобто осіб, які характеризують вільний народ [5; 153]. З усіх соціальних об'єднань гуртки є найрозумнішою, найбезпечнішою, відкритою і законною формою, у якій «панують порядок та дисципліна» [5; 153]. Та й організацію різноманітних ігор контролювати в них легше. «Тоді, коли вправи у силі та кмітливості посядуть належне місце, карти, кості, азартні ігри неминуче втратять інтерес... Збережемо гуртки, при усіх їх недоліках: адже ці недоліки притаманні не гурткам, а людям...» [5; 155].

Ж.-Ж. Руссо відстоює ту модель дозвілля, що панувала у Спарті і про яку мріяв у «Законах» Платон. Адже свята лакедемонян характеризувалися простотою, бережливістю у витратах, патріотичністю, були насичені тим войовничим духом, притаманним мужньому та вільному народу. «Саме у Спарті, на дозвіллі, сповненим діяльності, усе було насолода і видовище; саме там найтяжча робота вважалась розвагою, а будь-яка хвилина відпочинку слугувала для просвітництва народу; саме там громадяни, перебуваючи постійно разом, присвячували все своє життя забавам, які мали значення державної ваги, та іграм, що переривались лише для війни» [5; 174].

Основними принципами, що впливатимуть на дозвілльову поведінку людини і сприятимуть досягненню гармонії природного та соціального, мислителем визначено:

– *врахування людської природи*, природних устремлінь та почуттів людини. Найдоцільнішим і найрезультативнішим для дотримання цього принципу є, на думку Ж.-Ж. Руссо, виховання дитини за містом, за межами руйнівного впливу міської цивілізації, на природі. Вихідною умовою становлення особистості є свобода вибору – наслідувати природу або йти всупереч їй, але єдиною істинною книгою, яку має вивчити дитина, є книга природи, адже вона вчить як служити творцю і як схилитися перед ним. Звеличення природи, її значимості у процесі формування особистості, у вихованні її у дусі гуманізму, гармонії та цілісності, обумовило й погляди Ж.-Ж. Руссо на роль дозвілля в суспільстві. У своїх «Спогадах...» Ж.-Ж. Руссо напише: «Що я згадую найчастіше і найохочіше у своїх роздумах? Не радощі молодості, доволі рідкісні, змішані з гіркотою, і дуже задавлені, а дні відлюддя у Монморансі, самотні прогулянки, швидкоплинні й блаженні дні у товаристві себе самого» [1; 686]. Омріяне життя Ж.-Ж. Руссо змальовує у таких фарбах: «На схилі якогось красивого пагорбу, гарно захищеного від осоння, у мене була б маленька дерев'яна хатинка... Обстановка моя була б настільки простою, як і мої смаки; у мене не було б ні галереї, ні бібліотеки, особливо якби я любив

читання або розумівся у картинах. Я знав би, що такі колекції ніколи не бувають повними і що їхня неповність спричиняє більше горя, ніж їхня повна відсутність. У цьому випадку статки творять убогість...» [4; Кн. IV];

– *врахування внутрішнього світу особистості та устремлінь людини*. Ж.-Ж. Руссо переконаний, що єдиним ефективним методом і головною внутрішньою мотивацією на дозвіллі має бути потяг людини до самовдосконалення. Безпосередня зацікавленість є запорукою успіху будь-якого навчання, рушійною силою виховного процесу. Цей принцип має бути враховано і на дозвіллі: як кожне суспільство вимагає «свого» театру¹, так кожна вікова категорія має специфічні дозвіллі потреби. Якщо життєрадісну молодь обмежити в отриманні дозволених задовольень, вона братиме участь у небезпечних, а «на зміну громадським зібранням придуть спритно влаштовані зустрічі наодинці... Я бажав би, щоб призначена радою посадова особа вшанувала ці бали своїм керівництвом. Я бажав би, щоб на них були присутні батьки та матері, які, спостерігаючи за дітьми, милуючись їх грацією та спритністю, радіють оплескам, на які вони заслуговують, у результаті усього цього насолоджуючись найпрекраснішим видовищем, яке може схвилювати батьківське серце» [5; 171]. Молодим людям також потрібно пропонувати видовища, що відповідають їхнім психофізіологічним потребам, видовища, які не збуджують, а стримують їхні пристрасті; заняття та задоволення, що спонукали б молодь до активної діяльності, а не лінощів та байдикування; розвивали б стриманість та витривалість;

– *свобода та самодіяльність людини* (передусім, дитини). Звідси – пропагування активної участі людини у дозвіллі діяльності, пріоритетність самопізнання і самостійного накопичення життєвого досвіду. Мистецтво і наука ускладнюють взаєморозуміння, встановлюють вульгарне й брехливе одноманіття, наслідування звичаям, а не власному розуму, сприяють розтлінню та розбещеності душі, зманіженню людського тіла, зіпсутості смаку. «Немає ні істинної дружби, ні справжньої поваги, ні повної довіри, і під одноманітною та зрадливою маскою ввічливості, під цієї захваленою ученістю, якій ми завдячуємо просвітництвом нашого століття, приховуються підозри, небезпеки, недовіра, холодність, ненависть та зрада...» [2; Ч. II]. Чому ж навчати дитину у вільний час, якщо і мистецтва, і науки не лише «безкорисні», але й «небезпечні», витратні? «Непогане питання! Звісно, тому, що вона повинна буде робити, коли стане дорослою, а не тому, що змушена буде врешті-решт забути» [2; Ч. II]. Окрім ремісничих та сільськогосподарських занять, Ж.-Ж. Руссо надає перевагу фізичному вихованню як засобу встановлення гармонії між людиною, природою й соціальним оточенням. Так, полювання сприймає як захоплення, що поєднує у собі і новизну, і задоволення, і загартування, і пізнання.

Здійснене нами дослідження дозволяє дійти таких висновків.

Головною темою соціальної філософії Ж.-Ж. Руссо є конфлікт між сучасним суспільством та людською природою. У своїх працях Ж.-Ж. Руссо викриває негативну цивілізаторську роль наук і мистецтв та не погоджується з універсалістським космополітизмом. І якщо в науці енциклопедисти вбачали причини суспільної еволюції, просвітництва та прогресу, а мистецтво сприймали як могутній засіб виховання та трибуну для пропаганди нових ідей, то Ж.-Ж. Руссо аналізував їх як умови регресу, руйнації й занепаду, які «перешкоджають на шляху досягнення найважливішого».

Можливість реалізації громадянських та патріотичних засад Ж.-Ж. Руссо вбачає у архаїчних ідеалах малої республіки та прямої демократії. Хоча підґрунтям такої держави виступає свобода громадянина, «істинне» право зобов'язує людину, не зважаючи на обставини, дотримуватися прийнятого колективом закону.

У процесі прогресивних суспільних змін роль могутньої рушійної сили, паралельно з вихованням, Ж.-Ж. Руссо відводить дозвіллі. Підкорення своїх почуттів розуму, фізичних ухилів – велінню совісті та громадському обов'язку, свободи вибору – праву та закону, сприйняття соціального середовища як важливої умови виховання, дає підстави стверджувати, що у працях Ж.-Ж. Руссо відображено раціоналістичну парадигму дозвілля, основу якої складає спартанська строгість поведінки, дотримання помірності у пристрастях, практицизм тощо.

Примітки

¹ «Народ мужній, суворий та жорстокий вимагає видовищ, сповнених вбивств та небезпеки... Народ запальний хоче крові, битв та диких пристрастей. Народ розбещений – музики й танців. Народ чуттєвий – любові... Народ легковажний – гумору та сміху» [Руссо Ж.-Ж. Письмо к Д'Аламберу о зрелищах // Руссо Ж.-Ж. / Пер. И.Е. Грушецков. – С. 77-78].

Джерельні приписи

1. Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. От романтизма до наших дней / Реале Дж., Антисери Д.В. / Пер. с итал. и под ред. С.А. Мальцевой. – СПб.: Пневма, 2003. – 880 с.
2. Руссо Ж.-Ж. Рассуждение о науках и искусствах, получившее премию Дижонской Академии в 1750 году, на тему, предложенную этой же Академией: Способствовало ли возрождение наук и искусств улучшению нравов? / Жан-Жак Руссо: Електр. файл доступу: <http://anna-ganzha.narod.ru>.
3. Руссо Ж.-Ж. Рассуждение о происхождении и основаниях неравенства между людьми / Жан-Жак Руссо: Електр. файл доступу: <http://lib.rus>.
4. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения: В 2-х т. / Ж.-Ж. Руссо / Под ред. Г.Н. Джибладзе; сост. А.Н. Джурицкий. – М.: Педагогика, 1981. – 656 с. – (Пед. б-ка).
5. Руссо Ж.-Ж. Письмо к Д'Аламберу о зрелищах / Ж.-Ж. Руссо / Пер. И.Е. Грушецков. – С. 65-177.

Резюме

Обґрунтовується доцільність вивчення дозвілля як культурологічного чинника та визначення шляхів раціонального використання історичного досвіду в контексті сучасних соціально-культурних процесів. Соціально-культурна значимість дозвілля розкривається на прикладі творів відомого мислителя Ж.-Ж. Руссо.

Ключові слова: дозвілля, дозвіллева діяльність, Ж.-Ж. Руссо.

Summary

Petrova I. A paradigm of rationalism of leisure is in labours of G.-G. Rousseau

The article focuses on proving the expedience of leisure study as well as definiting the ways of optimal using of historic experience within the context of modern social and cultural processes. Analysis of social and cultural importance of leisure bases on J.J. Rousseaus works.

Key words: leisure, cultural-leisure activity, J.J. Rousseaus.

Аннотация

Исследуется целесообразность изучения досуга как культурологического фактора и анализируются пути использования исторического опыта в контексте современных социокультурных процессов на примере произведений Ж.-Ж. Руссо.

Ключевые слова: досуг, досуговая деятельность, Ж.-Ж. Руссо.